

MIECZYŚLAW BUCZYŃSKI

NAZWY DZIELNIC I PRZEDMIEŚĆ LUBLINA *

1. UWAGI WSTĘPNE

Nazwom geograficznym poświęcono w Polsce wiele uwagi, o czym świadczy duża ilość publikacji naukowych, ale niewielu onomastów zajęło się nazwami dzielnic i przedmieść¹. Szczególnie cenne dla tego zagadnienia są artykuły: S. Rosponda o nazwie dzielnicy Wrocławia, *Olbino*² i A. Siuduta o nazwie *Stradom*³ (dzielnica Krakowa) oraz dyskusja, jaka wywiązała się w latach 1928—1929 między językoznawcą M. Rudnickim a historykiem F. Pohoreckim na temat nazw dzielnic Poznania⁴. Większą ilość nazw obejmują tylko prace: W. Taszyckiego o nazwach dzielnic Wrocławia⁵ i S. Hrabca o nazwach dzielnic Gdańska⁶, głównym ich celem jest jednak nie tyle analiza, co repolonizacja nazw, którym podczas długiego okresu zaborów nadano brzmienie niemieckie.

Stan badań nad nazwami dzielnic Lublina przedstawia się jeszcze bardziej ubogo. Nazwie samego Lublina poświęcono kilka publikacji, aż do czekała się ona przekonywającego objaśnienia S. Warchoła⁷, ale o nazwach dzielnic znajdujemy tylko szereg luźnych i nie zawsze trafnych uwag, rozrzuconych w pracach historycznych i przewodnikach⁸. Nawet

* Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej, napisanej w ubiegłym roku pod kierunkiem prof. dra Pawła Smoczyńskiego, któremu za opiekę naukową nad pracą i niniejszym artykułem serdecznie dziękuję. Składam również wyrazy podziękowania prof. drowi Tadeuszowi Menclowi za cenne uwagi, dotyczące historii Lublina i jego dzielnic.

¹ Por. *Bibliografię onomastyki polskiej do roku 1958 włącznie* w opracowaniu W. Taszyckiego przy współudziale M. Karasia i A. Turasiewicza. Kraków 1960, s. 196—204.

² S. Rospond, *Olbino-Łobino — prastara dzielnica Wrocławia*. *Onomastica* II. 1956, s. 171—179.

³ A. Siudut, *Stradom*. *Jęz. Pol.* XXXV, 1955, s. 100—111.

⁴ Zob.: *Bibliografia onomastyki polskiej*, s. 200.

⁵ W. Taszycki, *Nazwy wrocławskich dzielnic i przedmieść*. Komunikat Instytutu Śląskiego, seria VIII, nr 23. Katowice 1948.

⁶ S. Hrabec, *Nazwy dzielnic i okolic Gdańska*. Biblioteka Przeglądu Zachodniego nr 4. Poznań 1949.

⁷ S. Warchoła, *Pochodzenie i znaczenie nazwy Lublin*. *Rocznik Lubelski* IV, 1961, s. 7—20; autor omawia również wcześniejsze wypowiedzi na temat nazwy Lublin.

⁸ Por. np.: S. Z. Sierpiński, *Obraz miasta Lublina*. Lublin 1839, s. 27—34; W. K. Zieliński, *Opis Lublina, jako przewodnik dla zwiedzających miasto i okolice*. (Lublin) 1875, s. 61; Tenże, *Monografia Lublina*. Tom I. *Dzieje miasta*. Lublin 1878, s. 35; G. Wereżyński, *Miasto Lublin w swych częściach składowych*. *Gazeta Lub.* 1887 nr 97, s. 2, nr 100, s. 2; A. Wadowski, *Kościół lubelskie*. *Warszawa* 1907, s. 21; S. Wojciechowski, *Zaginione osady w Lubelskiem*. *Pamiętnik Lub. T. I*. Lublin 1930, s. 139; Tenże, *Historia miasta*. *Przewodnik po Lublinie*. Lublin 1958, s. 17.

w najnowszych czasach spotykamy się z błędnymi etymologiami, jak np. uznanie nazw *Bronowice* i *Wrotków* za tzw. nazwy służebne⁹; co gorsza, etymologie te są rozpowszechniane jako naukowe w dostępnym dla wszystkich *Przewodniku po Lublinie*.

Wobec szeregu doskonałych prac o nazwach miejscowych i wydoskonalonej metody badawczej w tym zakresie, dzisiejszy stan wiedzy o nazwach dzielnic nie jest zadowalający, tym bardziej że nazwy dzielnic są również nazwami miejscowymi, dzisiejsze dzielnice powstały bowiem z dawnych folwarków, wsi i osad. Każde większe miasto, a nawet miasteczko, kształtowało się powoli, wchłaniając stopniowo okoliczne tereny i osiedla¹⁰. Miasto Lublin zajmowało początkowo na wydzielonym w r. 1317 terenie lokacyjnym o powierzchni 100 łanów przestrzeń około 17 hektarów. W następnych stuleciach powstają wokół murów przedmieścia, folwarki i jurydyki, większość z nich jednak przechodzi w ręce prywatne i staje się niezależna od władz miejskich. Zostają one włączone do obszaru miasta w końcu XVIII w. i stan ten pozostaje bez zmian aż do I wojny światowej. Kolejne poszerzenia granic miasta następują w roku 1916, 1959 i 1961¹¹.

Przy włączaniu nowych osiedli nie przestrzegano ściśle ich granic, dlatego też Lublin nie ma ścisłego podziału administracyjnego na dzielnice, jak inne większe miasta¹², ale jest zlepkiem różnych co do wielkości i charakteru osiedli, których nazwy są znane tylko przez nielicznych mieszkańców miasta (por. załączoną mapkę, ilustrującą położenie poszczególnych dzielnic). Niekóre z dawnych, historycznych nazw już wyszły z powszechnego użycia i zostały zapomniane (np.: *Piaski*, *Rury Brygidkowskie*, *Wieniawa*), inne zachowały się tylko jako nazwy ulic (*Białkowska Góra*, *Krakowskie Przedmieście*, *Probostwo*, *Słomiany Rynek*, *Wiktoryn*, *Zmigród*).

Omówimy poniżej kilkadziesiąt nazw (w skład Lublina wchodzi obecnie ponad 40 dzielnic), dzieląc je na grupy znaczeniowe według klasyfikacji semantyczno-leksykalnej, wprowadzonej przez W. T a s z y c k i e g o dla nazw miejscowych i powszechnie przyjętej w toponomastyce polskiej i słowiańskiej¹³.

Klasyfikacja ta opiera się na pierwotnym znaczeniu nazwy i na znaczeniu wyrazu, będącego jej bezpośrednią podstawą słowotwórczą, w związku z czym wyróżnia Taszycki dwie wielkie grupy nazw. Do pierwszej z nich zalicza on cztery typy nazw: nazwy topograficzne, nazwy kulturalne,

⁹ S. Wojciechowski, *op. cit.*

¹⁰ S. Arnold, *Geografia historyczna Polski*. Warszawa 1951, s. 38.

¹¹ Rozwojowi przestrzennemu Lublina poświęcono cały szereg prac i artykułów, por. ważniejsze z nich (w porządku chronologicznym): K. i T. Wilgato wie, *Położenie i rozwój Lublina*. Przewodnik V Ogólnopolskiego Zjazdu Pol. Tow. Geograf. Lublin 1954, s. 67—87; H. Gawarecki, Cz. Gawdzik, *Lublin*. Warszawa 1959; T. Mencil, *Organizacja i działalność administracji miejskiej w Lublinie w latach 1809—1866*. Rocznik Lub. IV, 1961, s. 45—112; A. Kierek, *Rozwój przestrzenny i stan urządzeń komunalnych m. Lublina w latach 1870—1915*. *Ibid.*, s. 171—214.

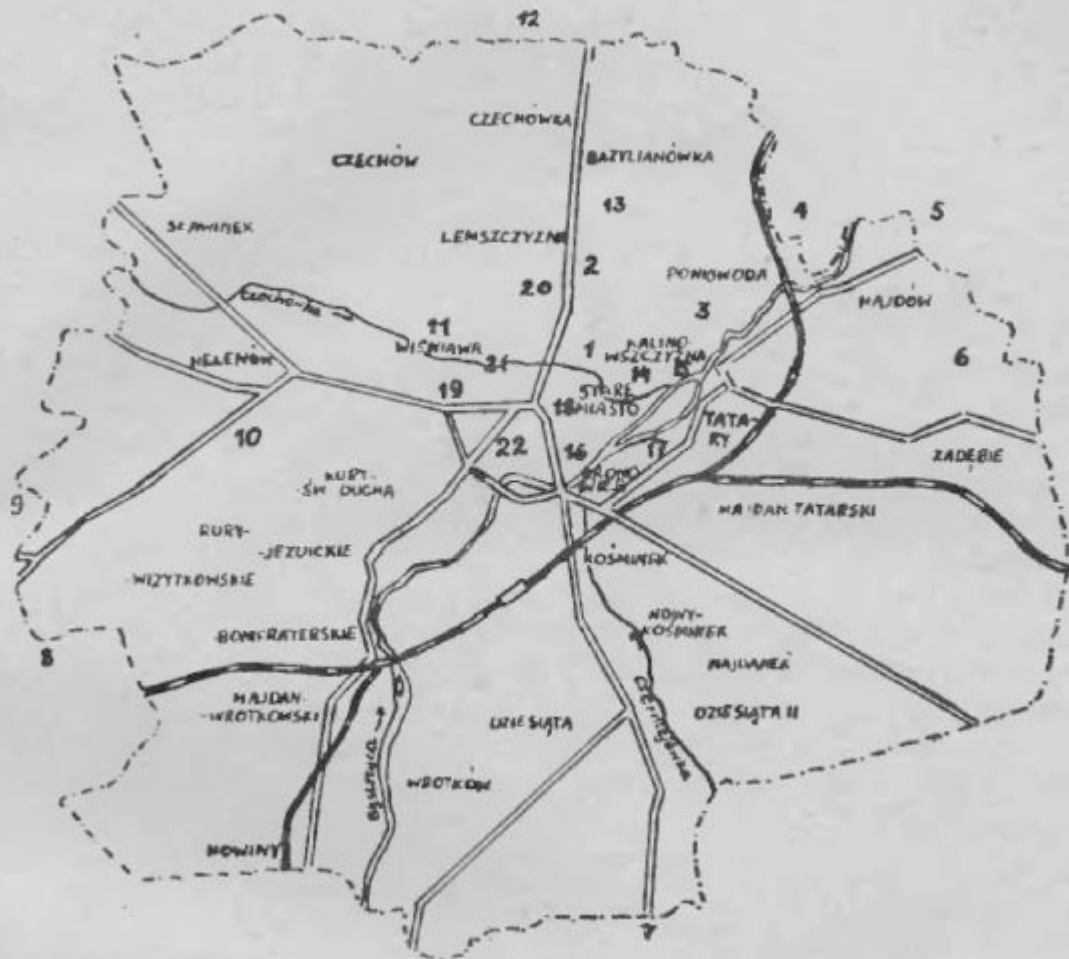
¹² Podział taki jest przewidziany na najbliższą przyszłość, por. R. Dylewski, *O urbanistyce, planach i perspektywie Lublina*. Kalendarz Lubelski 1962, s. 58.

¹³ W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*. Prace Komisji Językowej PAU, nr 29. Kraków 1946. Poniższe uwagi o klasyfikacji semantyczno-leksykalnej są wzięte z tej pracy; zamieszczamy je tu ze względu na czytelników, którzy nie mają bliższych kontaktów z toponomastyką i którym będą one pomocne przy rozumieniu nazw.

PLAN MIASTA LUBLINA

Stan z roku 1960

(Cyfry oznaczają dzielnice nie uwzględnione na planie)

A. Nazwy dzielnic dzisiejszych

1 — Podzamecze	7 — Abramowice
2 — Czwartek	8 — Węglin
3 — Sierakowszczyzna	9 — Zimne Doły
4 — Rudnik	10 — Konstantynów
5 — Trześniów	11 — Bielszczyzna
6 — Symborówka	12 — Choiny

B. Nazwy dzielnic historycznych

13 — Wiktoryn	18 — Żmigród
14 — Białkowska Góra	19 — Krakowskie Przedm.
15 — Słomiany Rynek	20 — Probostwo
16 — Piaski	21 — Dawne przedm. Czechówka
17 — Firlejówka	22 — Rury Brygidzkowskie

nazwy dzierzawcze i nazwy deminutywne (zdrobniałe). Typ pierwszy określa topograficzne i geograficzne właściwości osiedla, a więc fizjografię terenu, faunę, florę czy położenie osiedla¹⁴. Nazwy kulturalne wiążą się z działalnością człowieka w zakresie kultury materialnej, społecznej i duchowej, np.: *Poręba, Mosty, Targowiska, Wola*¹⁵, *Wszechświęte* (od wezwania kościoła). Nazwy dzierzawcze wskazują, że dana miejscowość była własnością człowieka, od którego imienia utworzono nazwę, np.: *Przemysł* (od imienia *Przemysł*), *Sieradz* (od imienia *Sierad* \leq *Świerad* \leq *Wszerad*), *Lublin* (od męskiego imienia *Lubla*¹⁶), *Tomaszów*. Nazwy deminutywne oznaczają najczęściej położenie osiedla na podstawie nazwy miejscowości, w pobliżu której je założono, np.: *Bychawka* (leży koło Bychawy), *Węglinek* (leży koło Węglina).

Nazwy te od początku swego istnienia były określeniem miejscowości; druga grupa zawiera nazwy, które początkowo określały gromadę ludzką, a dopiero później zaczęły oznaczać zamieszkały przez nią skrawek ziemi. Grupa ta obejmuje również cztery typy nazw: nazwy etniczne, nazwy patronimiczne, nazwy służebne i nazwy rodowe. Nazwy etniczne określały dawniej gromadę ludzi na podstawie jakichś właściwości zamieszkałego przez nich terenu, wspólnego pochodzenia czy charakterystycznego dla nich pożywienia¹⁷. Nazwy patronimiczne były dawniej nazwami potomków lub poddanych człowieka, od którego imienia czy nazwiska je urobiono, np.: *Jakubowice, Raclawice*¹⁸. Nazwy służebne określały zajęcie wspólne dla dawnych mieszkańców osady, np.: *Kowale, Piekary, Szczytniki*¹⁹, zaś nazwy rodowe oznaczały mieszkańców osiedla, należących do jednego rodu, na podstawie wspólnej nazwy, jakiej używali wszyscy członkowie rodu, np.: *Bolesty, Dmochy*.

Na pograniczu obu tych grup stoją tzw. nazwy pamiątkowe, wskazujące na osobę, instytucję czy wydarzenie, dla których upamiętnienia urobiono nazwę²⁰. Nazwy te mogły być pierwotnie zarówno nazwami miejsc (np.: *Bierutowice, Hallerowo*), jak i nazwami ludzi (*Wieniawa* i inne tzw. nazwy herbowe). W klasyfikacji Taszyckiego uwzględnia się nadto grupę nazw wieloznacznych i niejasnych.

Oprócz klasyfikacji semantyczno-leksykalnej W. Taszyckiego istnieje również klasyfikacja strukturalno-gramatyczna S. Rosponda²¹, biorąca za główne kryterium podziału budowę nazw. Rospond wyróżnia trzy

¹⁴ Przykłady: *Chelm, Ostrów* (od *ostrów* (wyspa)), *Potok, Łuków, Zabno, Zagórze, Podlesie*. Odnośnie do nazw *Chelm* i *Łuków* por. artykuły S. Warchoła, *W sprawie nazwy Chelm*. Ziemia Chełmska. Lublin 1961, s. 129—130 i *O pochodzeniu nazwy Łuków*. Z przeszłości Ziemi Łukowskiej. Lublin 1959, s. 96—98.

¹⁵ Pierwsi mieszkańcy osiedli o tej nazwie byli na pewien okres zwolnieni od czynszów i robocizny.

¹⁶ S. Warchoła, *Pochodzenie i znaczenie nazwy Lublin*.

¹⁷ Przykłady: *Dębiany* (pierwotnie: ludzie mieszkający na terenie, gdzie rosą dęby), *Zalesiany* (mieszkający za lasem), *Cygany, Czechy, Rakojady, Rybojady*.

¹⁸ Od imienia *Raclaw* (\leq *Radstaw* \leq *Radosław*).

¹⁹ W najdawniejszym znaczeniu: ludzie wyrabiający szczyty, tj. tarcze.

²⁰ W. Taszycki (*Pamiętkowe nazwy miejscowe w języku polskim*. I Międzynarodowa Słowistyczna Konferencja Onomastyczna. Księga referatów. Wrocław 1961, s. 109—116) zalicza je do grupy pierwszej.

²¹ S. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*. Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria A, nr 59. Wrocław 1957.

grupy nazw: 1) nazwy prymarne, utworzone bez żadnych dodatkowych przyrostków i przedrostków, np.: *Jabłoń, Gródek, Niemce*, 2) nazwy sekundarne, utworzone przy pomocy różnych przyrostków i przedrostków, np.: *Kraków, Warszawa*, 3) nazwy złożone, np.: *Stara Wieś, Krasnystaw, Wilczopole*.

Dla naszych celów bardziej przydatna jest klasyfikacja Taszyckiego, która — jako lepiej wnikająca w znaczenie nazw — bardziej przybliży je czytelnikowi. W obrębie poszczególnych grup znaczeniowych lub podporządkowanych im kategorii słowotwórczych nazwy uszeregowane są chronologicznie lub według podobieństwa znaczeniowego. Realia historyczne uwzględnia się tylko o tyle, o ile przyczyniają się one do wyjaśnienia nazw.

2. NAZWY TOPOGRAFICZNE

Spośród nazw dzielnic Lublina za topograficzne uznamy następujące: *Piaski, Zimne Doły, Choiny, Zadębie, Podzamcze, Krakowskie Przedmieście, Lwowskie Przedmieście i Czechówka*.

Nazwa **Piaski**, dzisiaj już nie używana, wiąże się z cechami gruntu i określała przedmieście, zamieszkałe dawniej przez Żydów. Powstało ono w XVIII w.²² na gruncie należącym do Bronowic i zwanym pierwotnie *Piasek*, a dopiero później *Piaski*, por. najstarsze zapisy w księgach miejskich Lublina: *Gruntem Piasek rzeczonym 1751 WAPL Varia 254, s. 58*²³, z *Gruntem Piasek z dawna, a teraz noviter Kazimierz nazwanym 1755 (1763)*²⁴ *Varia 242, s. 96*. Nazwa ta jest często spotykana w Polsce (por. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VIII, s. 48—56) i pochodzi od piaszczystej gleby; według informacji mieszkańców tej dzielnicy, jeszcze obecnie przy robotach ziemnych wykopuje się tam piasek.

Z rzeźbą terenu, a raczej z zależnymi od niej warunkami klimatycznymi, pozostaje w związku nazwa **Zimne Doły**. Najstarsze zapisy nazwy, od r. 1727 (WAPL Adv. 27, s. 479) do r. 1839 (S. Z. Sierpiński, *op. cit.*, s. 33), określają to miejsce jako wąwóz zarośnięty krzakami; wzmianki o osiedlu spotykamy dopiero od r. 1872 (*Pamiętna książka Ljublińskiej Gubernii. Ljublin 1872*, s. 108). Osiedle to, zachowujące do dziś charakter wiejski, leży w wąwozach (dołach), w których temperatura jest zawsze niższa o kilka stopni od przeciętnej, co opóźnia nawet o kilka tygodni rozpoczęcie prac wiosennych w polu²⁵.

Kilka nazw dzielnic zawdzięcza swe pochodzenie roślinności, charakterystycznej dla danej okolicy. **Choiny**, zwane również *Choinkami*²⁶, po-

²² J. Mazurkiewicz, *Jurzydiki lubelskie*. Wrocław 1956, s. 40.

²³ W artykule przyjęto następujące skróty częściej cytowanych archiwaliów: B. Łop. = Biblioteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie; WAPL = Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie; Adv = Advocatialis et scabinalia; Perc = Acta perceptorum et expensorum; Jur = Akta jurydyk miejskich; Akta = Akta m. Lublina. Fragmenty XV—XIX w.; Mag = Magistrat m. Lublina.

²⁴ Data w nawiasie oznacza, że zapis pochodzi z dokumentu, który się dochował nie w oryginale, lecz w późniejszym odpisie.

²⁵ Informacja od mieszkańców tej dzielnicy.

²⁶ Por. WAPL Komisarz Włościański Pow. Lubelskiego nr 267, też ludowe *Choiny* obok *Choinki*.

wstały w końcu XIX w. na terenie Czechówki w lesie sosnowym, dzisiaj już nie istniejącym (por. *choina*, *choinka* (młody, niewielki las sosnowy²⁷). **Zadębie**, nazywane niekiedy *Dębiną*²⁸, powstało przy lesie dębowym (las ten wycięto dopiero na początku bieżącego stulecia); nazwa powstała z wyrażenia syntaktycznego za *dębami*, do którego dodano przyrostek **ęje*.

Położeniu zawdzięcza swą nazwę **Podzamcze**. Została ona urobiona również od wyrażenia przyimkowego *pod zamkiem* przy pomocy przyrostka **ęje*. Dzielnica ta powstała w XVI w. pod zamkiem lubelskim²⁹, co dostatecznie uzasadnia jej budowę, por. podobnie utworzone nazwy: *Podlesie* (od wyrażenia przyimkowego *pod lasem*), *Zagaje* (od wyrażenia przyimkowego za *gajem*) czy *Zamość*, dawne *Zamoście* (od wyrażenia przyimkowego za *mostem*)³⁰.

Od położenia pochodzą również nazwy: *Krakowskie Przedmieście*, *Lwowskie Przedmieście* i *Czechówka*. **Krakowskie Przedmieście**, dzisiaj nazwa centralnej ulicy Lublina, dawniej było istotnie przedmieściem i taki charakter zachowało aż do końca XVIII wieku; najstarsze zapisy ulicy Krakowskie Przedmieście pochodzą dopiero z początków XIX w.: na *Ulicy czyli Krakowskim Przedmieściu zwaney* 1806 WAPL Liber transactionum temporaneorum nr 6, s. 1586, na *Ulicy Krakowskiego Przedmieścia* 1810 WAPL Liber transactionum perpetuarum nr 3, s. 905, *Ulica Przedmieście Krakowskie* 1819 B. Łop., rps nr 146, s. 29b³¹. Przedmieście powstało w końcu XIV w. lub na początku XV w. za murami miejskimi przy trakcie handlowym do Krakowa³², najdawniejsze zapisy spotykamy jednak dopiero od połowy XVI w.: na *przethmyesczyu Crakowszkym* (1556) B. Łop., rps nr 1388, s. 33, na *przedmieszcziu Krakowskim* 1580 WAPL Perc 181a, s. 456v, in *Suburbio Cracovien(si)* 1601 WAPL Adv 4, s. 76, *Przedmiescie Cracowskie* 1602 B. Łop., rps nr 1395, s. 15, na *przedmieszcziu Lubelskim Krakowskim* 1603 Adv 4, s. 450. Ten typ nazw był charakterystyczny dla dawniejszych przedmieść, por. np.: *Lwowskie Przedmieście* w Zamościu³³ (leżało przy trakcie handlowym na Lwów), *Gdańskie Przedmieście*, *Kujawskie Przedmieście* i *Poznańskie Przedmieście* w dawnej Bydgoszczy³⁴ (leżały przy drogach: do Gdańska, na Kujawy i do Poznania), *Krakowskie Przedmieście* w Warszawie³⁵ itp.

²⁷ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. I, s. 290; według informacji mieszkańców tej dzielnicy, rósł tu do niedawna las sosnowy.

²⁸ Por. WAPL Księga Ingrosacji w Archiwum Hipotecznym Departamentu Lubelskiego nr 6, s. 241, na mapie W. Chrzanowskiego (*Karta dawniej Polski z przyległemi okolicami krajów sąsiednich*. Paryż 1859, k. 22), także ludowe *Dębina* obok *Zadębie*.

²⁹ A. Wadowski, op. cit., s. 21; J. Mazurkiewicz, op. cit., s. 36.

³⁰ M. Karaś, *Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich*. Prace Onomastyczne PAN, nr 1. Wrocław 1955, s. 7.

³¹ W okresie od XVI do XIX w. ulica ta miała różne nazwy: *Krakowska*, *Wielka*, *Długa*, *Szeroka*.

³² A. Wadowski, op. cit., s. 22; J. Sadowsnik, *Przyjęcia do prawa miejskiego w Lublinie w XVI wieku*. Lublin 1938, s. 10—11; J. Mazurkiewicz, op. cit. s. 27.

³³ WAPL Adv 28, s. 744.

³⁴ Z. Malewski, *Topografia dawnej Bydgoszczy*. Przegląd Bydgoski I, 1933 nr 2, Plan miasta Bydgoszczy z XVI w.

³⁵ W. Gomulicki, *Z historii ulic i uliczek warszawskich*. T. I. Warszawa 1905 s. 11.

Do grupy tej zaliczymy również **Lwowskie Przedmieście** w Lublinie. Znajdowało się ono przy trakcie handlowym na Lwów i w pierwszej połowie XVII w. oznaczało dzisiejsze dzielnice Kalinowszczyznę i Czwartek (por. WAPL Adv, księgi od 10 do 23), a w okresie późniejszym, w drugiej połowie XVIII w., plac *Korce* (dzisiejsza ul. Królewska)³⁶.

Nazwa **Czechówka** pochodzi wprost od nazwy rzeki Czechówki, nad którą leży ta dzielnica, nie należy jej natomiast wiązać bezpośrednio z nazwą sąsiedniej dzielnicy, **Czechów** (pogląd taki jest rozpowszechniony w Lublinie). Między nazwami obu tych dzielnic istnieje jednak związek pośredni. Od nazwy **Czechów** utworzono nazwę rzeki **Czechówka** przy pomocy przyrostka *-ka*, który znajdujemy w wielu innych nazwach rzecznych, np.: *Jaktorówka*, dopływ Pełtwi (od n. m. *Jaktorów*), *Jakubianka*, dopływ Popradu (od n. m. *Jakubiany*), *Radomka* (od n. m. *Radom*)³⁷ czy na terenie Lubelszczyzny: *Chodelka* (od n. m. *Chodel*), *Czerniejówka* (od n. m. *Czerniejów*), *Uherka* (od n. m. *Uher*) i inne. Dopiero później nazwę rzeki przeniesiono na założoną nad nią osadę, jak w nazwach *Bystrzyca*, *Nysa*, *Odra*, *Wisła* itp.³⁸. Za taką interpretacją przemawiają też źródła historyczne: nazwa **Czechów** zapisywana jest już w pierwszej połowie XV wieku³⁹, nazwa rzeki **Czechówka** w drugiej połowie XV w.⁴⁰, a nazwa osiedla **Czechówka** dopiero w XVII w.⁴¹. Nazwa **Czechówka** nie może być nazwą deminutywną, utworzoną od nazwy **Czechów**, również dlatego, że nazwy deminutywne zachowują zwykle rodzaj gramatyczny nazwy podstawowej⁴², czego nie możemy stwierdzić w tym wypadku (**Czechówka** a nie ***Czechówek**). Jest to zatem nazwa topograficzna, oznaczająca osiedle położone nad rzeką o tej nazwie.

3. NAZWY KULTURALNE

Wśród nazw dzielnic Lublina nazwy kulturalne stanowią dość liczną grupę; wymienimy tu: *Czwartek*, *Słomiany Rynek*, *Rury*, *Majdan Tatarski* i *Majdan Wrotkowski*, *Stare Miasto* oraz *Nowiny*.

Najstarszą z nich jest **Czwartek**, nazwa jednego z najdawniejszych przedmieść Lublina, zanotowana już przez Długosza (*Czwartek suburbium Lublinense* — op. cit., t. III, s. 307). Skupiało się ono wokół kościoła św. Mikołaja i miało charakter targowy. Wskazuje na to wezwanie kościoła

³⁶ Por. WAPL Adv 43, s. 283v, Adv 44, s. 452v, 454, 500, 502v, Varia 266, s. 209.

³⁷ P. Z w o l i ń s k i, *Stan i perspektywy hydronimii polskiej*. I Międz. Slaw. Konf. Onom., s. 75—76; por. też: J. R u d n i c k i, *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*. Rozprawy z Onomastyki Słowiańskiej I, Lwów 1939, s. 45—47 i S. H r a b e c, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*. Prace Onomastyczne PAU, nr 2. Kraków 1950, s. 105—106.

³⁸ Wielu przykładów dostarczają: J. R u d n i c k i, op. cit., s. 83—109 i S. H r a b e c, op. cit., s. 202—207.

³⁹ Por. zapisy z lat 1443—1447 u L. B i a ł k o w s k i e g o, *Lubelska księga podkomorska XV w.* Lublin 1934, s. 2, 4, 9, 25.

⁴⁰ Najstarsze zapisy: *ad fluuium(m) Czechowka* 1468 WAPL Przywilej nr 11; *in Fluvio Czechowka* 1450 (1781) Varia 243, s. 88.

⁴¹ Najstarsze zapisy: *Grunt Mieyski na Czechowce* 1630 WAPL Perc 185, s. 515v; *Inwentarz Czechowki y Winiawij* 1641 B. Łop., rps nr 91, cz. I, s. 1; *ex fundo Czechowka dicto* 1645 Adv 25, s. 35.

⁴² P. Z w o l i ń s k i, op. cit., s. 75.

(św. Mikołaj był w średniowieczu opiekunem kupców⁴³), a przede wszystkim nazwa. Nazwy miejscowe od dni tygodnia — *Wtorek, Środa, Czwartek, Piątek, Sobota* — są dość często spotykane⁴⁴ i wskazują, że w tym dniu odbywał się w danej miejscowości targ⁴⁵. Wprawdzie uczony czeski, A. Profous sugeruje, że mógł to być również dzień założenia osady⁴⁶, ale teza ta jest mniej naturalna i przekonująca niż interpretacja prof. Taszyckiego i mogłaby się odnosić jedynie do takich nazw, jak *Niedziela*⁴⁷.

Nazwą nieco późniejszą jest **Słomiany Rynek**. Występuje ona od 1602 r. jako określenie jurydyki i często rozumiano pod nią Kalinowszczyznę, a nawet Sierakowszczyznę czy Firlejowszczyznę. Według przypuszczeń historyków, sprzedawano tu słomę, stąd też wyprowadza się nazwę⁴⁸.

Najbardziej dyskusyjną w środowisku lubelskim jest nazwa **Rury**. Określa ona wsie i folwarki, powstałe w okresie od XV do XVIII w. i należące do zakonu Brygidek, Jezuitów, Bonifratów, Wizytek i szpitala św. Ducha (stąd właśnie pochodzą dodatkowe dzierżawcze określenia przymiotnikowe: *Rury Brygidkowskie, Rury Jezuickie, Rury Bonifraterskie, Rury Wizytkowskie, Rury Świętoduskie*). Źródłowe zapisy tej nazwy spotykamy dopiero od XVII w.: *Villae Rury* 1614 (1781) WAPL Varia 243, s. 44, *Folwarki Miejskie na Rurach* 1628 WAPL Perc 188, s. 125v, *Folwarki Miejskie na Rurach* 1630 Perc 185, s. 515v, in *Suburbio Lublinensi, dicto Rury* 1643 Adv 23, s. 352. Tradycyjnie łączy się nazwę z rurami wodociągowymi, którymi w XVI i XVII w. sprowadzano do miasta wodę z rzeki Bystrzycy (por. WAPL, Przywileje m. Lublina nr 20, 40, 45, 52). Rury te przebiegały przez tereny, należące do Brygidek i przez prywatne folwarki, które później przeszły również na własność zakonów. Rury spełniały ważną rolę przy określaniu miejsca zamieszkania właścicieli folwarków i przy określaniu położenia samych folwarków, o czym świadczą liczne zapisy w księgach miejskich: *medium laneum (...) supra riuu(m) Aquaeductus Lublinen(sis) iacen(tem)* 1604 WAPL Adv 5, s. 28v, *Fundo Monasterij nostri Haereditary, iuxta aquae ductum, alias na Rórach* 1633 WAPL Akta nr 3, s. 2, *fundi Dealbatorii nuncupatae in Canalibus vulgo in Rurach (sic!)* 1647 (ibid., s. 43), *Folwarku nad Rurami* 1660 Varia 247 B II, s. 5. Termin *rury* staje się powoli określeniem gruntów, położonych wokół rur wodociągowych i należących do Jezuitów i szpitala św. Ducha, a następnie nazwa zostaje przeniesiona i na inne folwarki zakonne. Najstarsze zapisy nazwy *Rury* odnoszą się bowiem tylko do folwarku Jezuitów i szpitala św. Ducha, a dla pozostałych trzech folwarków użyto jej po raz pierwszy dopiero na początku XIX w.: *Części Wsi Rur Wizytkowskich* 1819 Mag 722, *Dochód z Folwarku Sulisławice Wsi Rury (...)*, *Opis Zabudowań (...)*, *we Wsi Rury Bonifraterskie* (ibid.), *Granice Rur Brygidk(owskich)* 1827 (WAPL Rząd Gubernialny, Adm. nr 776), *Rury Breitkowskie* 1827 (ibid.).

⁴³ P. Szafrań, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*. Lublin 1958, s. 119—121.

⁴⁴ *Słownik Geograficzny*, t. XIV, s. 67, t. XI, s. 159—165, t. I, s. 883, t. VIII, s. 65, t. X, s. 953—954.

⁴⁵ W. Taszycki, *Nazwy miejscowe kulturalne*. Jęz. Pol. XXIV, 1939, s. 4.

⁴⁶ A. Profous, J. Svoboda, *Místní jména v Čechách*. Díl IV, s. 459.

⁴⁷ *Niedziela*, fol. plebański w pow. grudziądzkim. *Słownik Geograficzny*, t. VII, s. 63.

⁴⁸ J. Mazurkiewicz, *op. cit.*, s. 38—40. S. Z. Sierpiński, *op. cit.*, s. 22—23.

W ten sposób od wytworów kultury materialnej utworzono cały szereg nazw, np. nazwę placu *Korce* w Lublinie (w XVII i XVIII w. stały tu wagi i miary miejskie)⁴⁹, nazwę planu *Tandeta* albo *Wendeta* w Krakowie (nazwa z XVI w., pochodząca stąd, że sprzedawano tam starzyznę)⁵⁰, liczne nazwy miejscowe *Huta* itp. Nową hipotezę wysunięto ostatnio w lubelskiej prasie codziennej⁵¹, jakoby nazwa *Rury* pochodziła od łac. *rura* (nom. plur. od *rus* 'wieś'), jej autor jednak nie przytacza żadnych dowodów na poparcie swojej koncepcji.

Z kulturą materialną wiążą się nazwy dzielnic: **Majdan Wrotkowski** i **Majdan Tatarski**. Powstały one stosunkowo późno, bo w drugiej połowie XIX w., przy lasach należących do wsi Wrotków i Tatary (najstarsze zapisy dla Majdanu Wrotkowskiego znajdujemy po r. 1864, por. WAPL Komisarz Włociański Pow. Lubelskiego nr 378, dla Majdanu Tatarskiego dopiero na planie Lublina z 1926 r., opracowanym przez A. Krzyżewskiego). Termin *majdan* oznaczał pierwotnie obóz robotników leśnych, wypalających węgiel i popiół drzewny, wyrabiających smołę, dziegieć itp.⁵². Z czasem robotnicy ci opuszczali swoje obozowiska, które były zajmowane przez chłopów i dawały początek licznym osiedlom o tej nazwie.

Nazwą kulturalną jest również **Stare Miasto**. Zaczęto jej używać dopiero na początku ubiegłego stulecia, po rozszerzeniu granic miasta o nowe tereny, nazwane wówczas *nowym miastem* i *dolnym miastem*⁵³. Termin *Starówka*, charakterystyczny np. dla dzisiejszej Warszawy, a używany niekiedy w prasie lubelskiej, nie przyjął się w Lublinie.

Nazwą powstałą najpóźniej są **Nowiny**. Dzielnicą ta pojawiła się dopiero około 1930 roku jako kolonia wsi Zemborzyce na świeżo wykarczowanej polaci Starego Lasu⁵⁴. Nazwa wiąże się z wyrazem *nowina*, oznaczającym ziemię po wykarczowanym lesie, wziętą po raz pierwszy pod uprawę⁵⁵.

4. NAZWY DZIERŻAWCZE

Nazwy dzierżawcze stanowią grupę bardzo liczną i urozmaiconą pod względem formalnym. Najczęstszym przyrostkiem, używanym do ich tworzenia, jest przyrostek *-ów* (*Hajdów*, *Czechów*, *Wrotków*).

Hajdów oznaczał pierwotnie ziemię, należącą do człowieka o nazwisku *Hajde*, często notowanym w źródłach, por. np.: *Heide Stanislaus, custos monasterii de Monte Carmeli extra muros Cracovien(ses) 1440*⁵⁶, *Sigismundi Heyda haereditarias 1496*⁵⁷, *Famatus Joannes Heyde Pixidiarius Civis Crac(oviensis) 1613*⁵⁸. Dzielnicą ta, do niedawna będąca wsią, należała pierwotnie lub też była dzierżawiona przez Żyda o tym nazwisku,

49 *Varia* 242, s. 79v—80.

50 S. Tomkiewicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*. Kraków 1926, s. 123—124.

51 I. Bęski, *Skąd się wzięły Rury?* Sztandar Ludu 1960, nr 304, s. 4A.

52 Por. *Słownik Geograficzny*, t. V, s. 908.

53 S. Z. Sierpiński, *op. cit.*, s. 6; *Słownik Geograficzny*, t. V, s. 421.

54 Dane od mieszkańców tej dzielnicy.

55 *Słownik języka polskiego*, t. III, s. 455.

56 *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. IV, s. 363.

57 T. Wierzbowski, *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. II, s. 37.

58 WAPL Adv 8, s. 857v.

stąd też nazywano ją *Żydowskie*, por. najstarszy zapis: *Role ktore zowią Żydowskiem albo Heydowe(m)* 1570 WAPL Varia 246b, s. 5.

Ten sam typ nazw stanowią również *Czechów* i *Wrotków*. W pierwszej z nich wyróżniony obok przyrostka *-ów* podstawę słowotwórczą *Czech*, będącą nazwą osobową⁵⁹ lub imieniem skróconym z pełnego dwuczłonowego imienia *Czesław*, podobnie jak *Krzych* od *Krzysztof*, *Stach* od *Stanisław*, *Zdich* od *Zdzisław*. Nazwa oznaczała początkowo wieś należąca do człowieka, którego nazywano *Czech* i nie ma żadnych podstaw, zarówno językowych, jak i historycznych, aby ją łączyć z osadnictwem czeskim, jak to się niekiedy uważa; cytowana na poparcie tej tezy nazwa *Czechowskie Przedmieście*, określająca teren między Czechówką, rzeką Czechówką i ul. Lubartowską, występuje w źródłach dopiero w XVIII i XIX wieku⁶⁰.

Nazwa *Wrotków* ma bardziej niejasną podstawę słowotwórczą, co pozwalało niektórym historykom uważać ją — zupełnie błędnie — za nazwę służebną, której mieszkańcy mieliby się trudnić wyrabianiem wrót⁶¹. Podobnie S. Kozierowski uznał typowe nazwy dzierzawcze, *Kowalewo* i *Świnarzewo*, za osady służebne⁶², analizy tego typu, nie uwzględniające w ogóle przyrostka i jego funkcji, nie przedstawiają jednak żadnej wartości naukowej. Najstarsze zapisy nazwy pochodzą z XIV w.: *Wrothcow* 1349 *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków*, t. II, s. 23, *de Wrotkow* 1383 (*ibid.*, s. 60); tłumaczy to dostatecznie, dlaczego nie zachowało się imię, będące podstawą nazwy. Imię to brzmi *Wrotek* lub *Wrotko* i jest skróceniem pełnego imienia *Wrocisław*, jak *Brodek* od *Brodzisław*, *Godek* od *Godzisław*, *Sędek* od *Sędziwój* itp.⁶³. Imię takie (z r. 1204) wynotował W. Taszycki⁶⁴, a ponadto tkwi ono w niektórych nazwach miejscowych, np.: *Wrotków*, wieś w pow. krotoszyńskim, *Wrotki*, wieś w pow. augustowskim⁶⁵ czy czeskim *Vratkov*⁶⁶. Nazwa *Wrotków* oznacza zatem wieś należąca niegdyś do człowieka o imieniu *Wrotek* lub *Wrotko*.

Stosunek przynależności wyraża również przyrostek *-ówka*, produktywny w tej funkcji i obecnie⁶⁷. Występuje on w nazwach trzech dzielnic lubelskich: *Bazylianówka*, *Firlejówka* i *Symborówka*.

Bazylianówka stanowiła dawniej jurydykę *Bazylianów*⁶⁸, a *Firlejówka*, zwana też *Firlejowszczyzną*, należała początkowo do *Firlejów*, bowiem

⁵⁹ Por. W. Taszycki, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu*. Prace Onomastyczne PAU, nr 3. Kraków 1951, s. 38.

⁶⁰ J. Riabinin, *Materiały do monografii Lublina. Lublin w księgach wójtowsko-lawnicznych XVII—XVIII w.* Lublin 1928, s. 11; S. Z. Sierpiński, *op. cit.*, s. 35 i późniejsze prace materiałowe i historyczne.

⁶¹ S. Wojciechowski, *Historia miasta*, s. 17.

⁶² *Nazwy geograficzne i osadnicy Ziemi Bydgoskiej*. Przegląd Bydgoski I, 1933, nr 3, s. 26.

⁶³ W. Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. RWF LXII, nr 3. Kraków 1926, s. 59, 19—20.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 106.

⁶⁵ *Słownik Geograficzny*, t. XIV, s. 54.

⁶⁶ A. Profous, J. Svoboda, *op. cit.*, dil. IV, s. 620.

⁶⁷ Por. nazwy tego typu, zebrane na obszarze woj. lubelskiego: *Andrzejówka*, *Cybulówka* (od nazwiska *Cybuła*), *Krebsówka* (od nazwiska *Krebs*), *Tomaszówka* i inne (P. Smoczyński, recenzja pracy K. Zierhoffera *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*. *Onomastica* V, 1959, z. 2, s. 488).

⁶⁸ J. Mazurkiewicz, *op. cit.*, s. 47.

w r. 1663 starosta lubelski Firlej zapisał ją Augustianom⁶⁹; później folwarczek ten został ofiarowany Wincentemu Polowi jako dar od narodu⁷⁰.

Symborówka, jeszcze w XIX w. stanowiąca część Hajdowa, w źródłach była zapisywana również jako *Szymborowizna*⁷¹. Nazwa ta pochodzi od nazwiska *Sambor*⁷² i pierwotnie brzmiała **Samborówka* lub **Samborowizna*; dzisiejsza postać nazwy, *Symborówka*, powstała pod wpływem wymowy gwarowej. Gwary okolicznych wsi Lublina charakteryzują się m. in. tzw. szeroką wymową samogłoski *ę* i grup *en, em* (zęby jak *zamby*) i mazurek wymową *sz, ż, cz*. Ponieważ wymowę gwarową uważa się za gorszą, zaczęto wymawiać *am* jak *em* (i później jak *ym*) oraz *s* jak *sz*, nawet tam, gdzie *am* i *s* były etymologiczne. W ten sposób **Samborówka* i **Samborowizna* przeszły u ludu w *Symborówkę* i *Szymborowiznę*, podobnie jak w nazwie wsi *Szymborze* pod Inowrocławiem, powstałej z dawnego *Samborze*⁷³. Zupełnie możliwe jest również powstanie nazwy *Symborówka* od nazwiska *Szymbor* (\leq niem. *Schönbor(n)*) (sugestia doc. dra Mieczysława Karasia, wysunięta w przedwydawniczej recenzji artykułu).

Występujący tutaj przyrostek *-izna* jest również bardzo produktywny dla nazw dzierżawczych, zwłaszcza we wschodniej części Polski⁷⁴. Spotykany licznie na Lubelszczyźnie⁷⁵, występuje też wśród nazw dzielnic Lublina. Przyrostek ten dodawany był do nazwisk i widzimy go w takich nazwach, jak *Bielszczyzna*, *Kalinowszczyzna*, *Sierakowszczyzna*, *Lemszczyzna*. **Bielszczyzna** stanowiła dawniej własność rodziny Bielskich (por. zapis: *Imci Pana Felicjana Bielskiego Łanow nro 2 1737*, WAPL Akta nr 19), **Kalinowszczyzna**⁷⁶ — Kalinowskich⁷⁷, **Sierakowszczyzna** była folwarkiem Wojciecha Sierakowskiego⁷⁸, a **Lemszczyzna** należała do możnej mieszczańskiej rodziny Lemków⁷⁹. Pierwotnie nazwa ta brzmiała *Lemczyzna* (przyrostek *-izna*), por. zapisy: *Lemczyzna 1761* (za J. Mazurkiewiczem, op. cit., s. 141), *na Lemczyźnie 1795* Varia 283, s. 127, *Lemczyzna 1798* WAPL Akta 14, Wykaz dóbr, *od Osiedłości Lemczyzna 1802* WAPL Liber transactionum temporaneorum nr 4, s. 828v; *-szczyzna* jest tu przyrostkiem wtórnym, wyabstrahowanym z nazw typu *Kalinowszczyzna*, *Sierakowszczyzna*, w których przyrostek *-izna* dodano do nazwisk zakończonych na *-ski*. Nazwy miejscowe z przyrostkiem *-izna* zostały opracowane

⁶⁹ A. Wadowski, op. cit., s. 221.

⁷⁰ Zob.: B. Łop., rps nr 137, s. 2—3.

⁷¹ Por. WAPL Komisarz Włośc. Pow. Lub. nr 101, 297.

⁷² J. Rudnicki, O nazwie miejscowej *Sambor*. Jęz. Pol. XX, 1935, s. 105—110.

⁷³ M. Chmielowiec i K. Nitsch, Z historii i etymologii nazw miejscowych: 1. Pińczów, 2. Sambor. Jęz. Pol. VIII, 1923, s. 81—84.

⁷⁴ H. Safarewiczowa, Nazwy miejscowe typu *Mroczkowizna*, *Klimontowszczyzna*. Prace Onomastyczne PAN nr 2. Wrocław 1956.

⁷⁵ Por. nazwy zapisane na Lubelszczyźnie: *Baranowizna* (od nazwiska *Baran*), *Grecizna* (od imienia *Greta*) i inne (P. Smoczyński, Uzupełnienie do pracy H. Safarewiczowej „Nazwy miejscowe typu *Mroczkowizna*, *Klimontowszczyzna*”. Onomastica IV, 1958, s. 48—51).

⁷⁶ Nazwa *Kalinowszczyzna* występuje w źródłach od pierwszej połowy XVIII w., por. np. WAPL Jur 220, s. 73, Jur 222, s. 115.

⁷⁷ Nazwisko to występuje w księgach miejskich.

⁷⁸ Por. Adv 8, s. 209—209v, 235—235v, też: J. Mazurkiewicz, op. cit., s. 31, L. Zalewski, Katedra i Jezuici w Lublinie. Część I. Lublin 1947, s. 20—22.

⁷⁹ Nazwisko *Lemke*, *Lemka* często występuje w księgach miejskich.

przez H. S a f a r e w i c z o w ą, która uwzględnia również niektóre z nazw dzielnic lubelskich ⁸⁰.

Do nazw dzierżawczych zaliczymy także nazwę **Probostwo**, w której wyróżnimy przyrostek *-stwo* (ps. **ŕstvo*) i temat *proboszcz-*. Nazwa określa ulicę (dzisiejsza ul. Szenwalda) dopiero od XIX w., por. zapisy: *na Ulicy Probostwa* 1801 WAPL Liber trans. tempor. nr 3, s. 485v, *przy Ulicy Probostwo zwane(j)* 1817 WAPL Księga Ingrosacji w Arch. Hipot. Pow. Lubelskiego nr 2, s. 187; oficjalnie Rada Miejska Lublina zatwierdziła tę nazwę w r. 1843 (Mag 288, Protokół narady z dn. 13/25 sierpnia). Dawniej był to folwark, należący istotnie do proboszcza fary lubelskiej ⁸¹. Nazwy dzierżawne z przyrostkiem *-stwo*, opracowane stosunkowo niedawno przez W. T a s z y c k i e g o, są bardzo nieliczne, por. kilka przykładów: *Miętustwo* (od nazwiska *Miętus*), *Opactwo*, *Plebaństwo*, *Popostwo*, także *Probostwo* i niewiele innych ⁸².

Do dzierżawczych zaliczymy również nazwę **Białkowska Góra**, a mianowicie jej pierwszy człon. Obecnie jest ona nazwą ulicy, w okresie od XVI do XIX w. określała folwark podmiejski. Nazwa pochodzi od założyciela folwarku, Baltazara Białkowskiego, który w połowie XVI w. ulokował tu osadników ⁸³.

5. NAZWY DEMINUTYWNE

Z dzielnic Lublina do nazw tego typu zaliczymy jedynie *Sławinek* i *Majdanek*.

Sławinek powstał w XVIII w. na obszarze Czechowa w pobliżu wsi Sławin ⁸⁴, jego nazwę urobiono więc od nazwy *Sławin* przy pomocy przyrostka zdrabniającego *-ek*, por. inne nazwy miejscowe: *Borzęcinek* (od *Borzęcina*), *Częstochówka* (od *Częstochowa*) itp.

Nazwa **Majdanek** powstała dopiero podczas ostatniej wojny na oznaczenie obozu koncentracyjnego, położonego na polach wsi Dziesiątej (dzisiaj dzielnica Dziesiąta II). Początkowo obóz mieścił się na Majdanie Tatarskim, tu zaś była jego filia, nazwa *Majdanek* jest więc również nazwa deminutywną. Utworzono ją przy pomocy przyrostka *-ek* od nazwy *Majdan* ⁸⁵.

6. NAZWY PAMIĄTKOWE

W Lublinie mamy sześć nazw pamiątkowych: *Wieniawa*, *Kośminek*, *Kazimierz*, *Helenów*, *Konstantynów* i *Wiktoryn*.

⁸⁰ H. S a f a r e w i c z o w a, *op. cit.*; autorka uwzględnia nazwy: *Bielszczyzna* (s. 37), *Firlejowszczyzna* (s. 39), *Kalinowszczyzna* (s. 41), *Lemszczyzna* (s. 44), ale — nie znając nazwiska *Lemke* — nie podaje rozwiązania tej ostatniej.

⁸¹ J. M a z u r k i e w i c z, *op. cit.*, s. 35—36.

⁸² W. T a s z y c k i, *Dwa studia z polskiej toponomastyki: 1. Polskie nazwy miejscowe typu Miętustwo, Wójtostwo, Dziergoniewstwo*. *Slavia Occidentalis* XX, 1960. z. 2, s. 169—173.

⁸³ J. M a z u r k i e w i c z, *op. cit.*, s. 37—38.

⁸⁴ *Ilustrowany przewodnik po Lublinie*, ułożony przez M.A.R. Część I. Warszawa 1901, s. 236.

⁸⁵ Dane od mieszkańców okolicznych dzielnic.

Wieniawa stanowiła dawniej własność rodziny Leszczyńskich herbu Wieniawa⁸⁶, stąd też wzięto jej nazwę, podobnie jak i inne nazwy miejscowe, brzmiące identycznie jak nazwy herbów, por.: *Godzięba, Grzymala, Oksza, Pilawa, Poraj, Radwan, Szeliga*⁸⁷. Niekiedy łączy się nazwę *Wieniawa* z winem⁸⁸, etymologicznie jednak nazwa herbu *Wieniawa* wiąże się ze słowem *wieniec, wianek*, a nie *wino*⁸⁹.

Kośminek zawdzięcza swą nazwę znanemu lubelskiemu działaczowi społecznemu, Michałowi Kościńskiemu, który w r. 1861 założył w tym miejscu młyn parowy i osadę fabryczną dla robotników⁹⁰. Przyrostek *-ek*, dodany do niepełnej postaci nazwiska, pełni tu jedynie funkcję strukturalną, podobnie jak przyrostek *-ice* w nazwie *Mościce*, utworzonej na część prezydenta Ignacego Mościckiego czy przyrostek *-owo* w nazwie *Srokowo* (od nazwiska znanego geografa, Stanisława Srokowskiego)⁹¹. Nazwa *Kośminek* powstała zapewne przez analogię do nazw *Sławinek, Węglinek*.

Pamiętkowy charakter ma nazwa **Kazimierz**, używana od połowy XVIII w. do połowy XIX w. na określenia przedmieścia Piaski. Nazwa ta, licznie występująca w całej Polsce, została nadana na cześć Kazimierza Wielkiego, szczególnie życzliwie usposobionego dla Żydów.

Pamiętkową nazwą jest również **Helenów**, dawniej zwany *Helenówką*. Była to osada fabryczna, założona w drugiej połowie XIX w. wokół cegielni i nazwana tak na cześć Heleny, żony właściciela cegielni⁹². Nazwy tego typu, utworzone od imion kobiecych, nie należą do rzadkości i doczekały się wyczerpującego objaśnienia M. Karplukównej⁹³.

Podobnie należy interpretować nazwę **Konstantynów** lub *Konstantynówka*. Do niedawna oznaczała ona folwark, położony między Rurami i Węglinem i nazwany tak od syna właściciela, Konstantego Sobieszczańskiego⁹⁴.

Ten sam charakter ma przypuszczalnie nazwa **Wiktoryn**, początkowo brzmiąca też *Wiktorów*⁹⁵; oznaczała ona folwark, powstały w końcu ubiegłego stulecia. Nazwa może pochodzić zarówno od imienia *Wiktoria*, jak i *Wiktor*, mamy w niej bowiem przyrostki *-ów* i *-in*. Oboczne występowanie postaci nazw z jednym lub drugim przyrostkiem dowodzi, że jest to nazwa pamiętkowa, a nie dzierżawcza.

7. NAZWY ETNICZNE

Spośród nazw dzielnic Lublina za etniczną uznamy jedynie nazwę **Tatary**. Określa ona osiedle, które — według legendy ludowej i tradycji

⁸⁶ W. K. Zieliński, *Monografia Lublina*, s. 35.

⁸⁷ W. Taszycki, *Dwa studia z polskiej toponomastyki: 2. O tzw. herbowych nazwach miejscowych*. *Slavia Occid.* XX, 1960, z. 2, s. 173—176. Por. też: A. Wolff, *Nazwy miejscowe na Mazowszu. Część II. Onomastica II*, 1956, z. 1, s. 69—83.

⁸⁸ S. Z. Sierpiński, *op. cit.*, s. 33—34.

⁸⁹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa 1957, s. 617.

⁹⁰ J. Mazurkiewicz, *op. cit.*, s. 109.

⁹¹ W. Taszycki, *Pamiętkowe nazwy miejscowe*, s. 113.

⁹² Informacja od mieszkańców dzielnicy.

⁹³ M. Karplukówna, *Polskie nazwy miejscowe od imion kobiecych*. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej I*, 1955, s. 111—161.

⁹⁴ Informacja od mieszkańców dzielnicy.

⁹⁵ *Ilustrowany przewodnik po Lublinie*, s. 37.

historycznej — powstało na miejscu bitwy z Tatarami w XIV w., miałyby zatem charakter pamiątkowy⁹⁶. Nazwy tego typu, będące początkowo nazwami grupy ludzi od ich narodowości, oznaczały jeńców lub osadników danej narodowości, np.: pol. *Czechy*, *Prusy*⁹⁷, *Niemcy*⁹⁸, czes. *Milčany*, *Poláky*, *Srby*⁹⁹. Dlatego mimo braku danych, że w tej dzielnicy przebywali dawniej jeńcy tatarscy, nazwę tę uważamy za etniczną.

8. NAZWY PATRONIMICZNE

Zaliczmy tu dwie nazwy: *Abramowice* i *Bronowice*. Nazwa *Abramowice* jeszcze w XVIII w. była zapisywana także jako *Abrahamowice*, por. zapisy: *in Abrahamowicze* J. Długosz, *op. cit.*, t. III, s. 307, *Abrahamowicze* 1565 *Lustracja województwa lubelskiego*. Wydał A. Wyczański. Wrocław 1959, s. 43, *na Abrahamowicach* 1718 B. Łop., rps nr 372, s. 9. Imię *Abram* powstało z *Abraham* przez osłabienie artykulacji spółgłoski *h* i zlanie się dwóch samogłosek w jedną, por. np. potoczną wymowę *trza* (\leq *trzeba*). Nazwa oznaczała początkowo poddanych lub potomków człowieka o imieniu *Abram* (*Abraham*). Przyrostek *-ice* uległ tu rozszerzeniu przez cząstkę *-ow*¹⁰⁰, co jest zjawiskiem częstym przy patronimikach. Spotykamy je i w drugiej nazwie — **Bronowice**.

Podstawę słowotwórczą nazwy *Bronowice*, *Bron*, uznamy za imię hipokorystyczne, tj. skrócone z pełnego dwuczłonowego imienia *Bronisław*, podobnie jak dawne imiona: *Bart* od *Bartłomiej*, *Bon* od *Bonifacy*, *Fil* od *Filip*, *Lel* od *Lelistryj*, *Święt* od *Świętomir*¹⁰¹ czy czeskie *Bran* od *Branislav*¹⁰². Imię to tkwi w nazwach miejscowych *Bronice*, *Bronów*¹⁰³, które mogą być dostateczną podstawą do rekonstruowania nie zapisanego w polszczyźnie imienia. Możliwe jest również wyprowadzenie nazwy *Bronowice* od imienia *Bruno* lub nazwy osobowej *Brun*, wysuwane przez W. Taszyckiego (*op. cit.*, s. 36), nazwa ta bowiem była dawniej zapisywana jako *Brunowice*. Częste w staropolszczyźnie przejścia grup $oN \geq uN$ i $uN \leq oN$ ¹⁰⁴ dopuszczają możliwość obu interpretacji. Zupełnie błędna jest natomiast hipoteza S. Wojciechowskiego, jakoby *Bronowice* były nazwą służebną i oznaczały dawniej ludzi wyrabiających brony¹⁰⁵. W żadnym ze źródeł staropolskich nie zanotowano dotychczas określenia człowieka wyrabiającego brony i nikt z historyków nie wysuwał możliwości i celowości istnienia osady, której mieszkańcy trudniliby się wyrobem bron.

⁹⁶ S. Z. Sierpiński, *op. cit.*, s. 29—30, S. Wojciechowski, *Zaginione osady w Lubelskiem*, s. 141.

⁹⁷ S. Kozierowski, *Pierwotne osiedlenie dorzecza Warty od Kola do Ujścia w świetle nazw geograficznych*. Poznań 1926, s. 26.

⁹⁸ W. Taszycki, *Śląskie nazwy miejscowe*. Katowice 1935, s. 309—310.

⁹⁹ A. Profous, *op. cit.*, díl III, s. 73, 420, díl IV, s. 252.

¹⁰⁰ W. Taszycki, *Patronimiczne nazwy miejscowe*, s. 18.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 36, 33, 22, 51, 66.

¹⁰² J. Svoboda, V. Šmilauer, *Místní jména v Čechách*. Díl V, s. 596.

¹⁰³ *Słownik Geograficzny*, t. I, s. 378, 381.

¹⁰⁴ J. Łoś, *Gramatyka polska. Część II. Słowotwórstwo*. Lwów 1925, s. 9; Z. Klemensiewicz, T. Lehr - Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1958, s. 96, 107.

¹⁰⁵ S. Wojciechowski, *Zaginione osady*, s. 139; Tenże, *Historia miasta*, s. 17.

9. NAZWY WIELOZNACZNE

Wśród nazw dzielnic Lublina spotykamy też nazwy, nie dające się objaśnić w sposób jednoznaczny. Należą do nich: *Żmigród*, *Trześniów*, *Węglin* i *Rudnik*.

Żmigród, obecnie nazwa ulicy, był dawniej przedmieściem, obejmującym kotlinę położoną na południe od Starego Miasta¹⁰⁶. Jest to nazwa często spotykana na obszarze Polski i innych krajów słowiańskich, dlatego też niejednokrotnie wypowiedziano się na jej temat. S. Rospond i T. Milewski wyprowadzają ją od pierwotnego **Zmijgród* (ps. **zmijgordъ*) ('gród obfitujący w węże')¹⁰⁷, co wiąże się z położeniem osiedli (większość Żmigrodów, m.in. Żmigród lubelski, leży w błotnistym miejscu) i nadawałoby nazwie charakter topograficzny. W. Taszycki i A. Brückner łączą nazwę *Żmigród* z pierwotnym **Zwnigród* (od staropolskiego *zwnieć* 'dzwonić')¹⁰⁸ ('gród, w którym na wypadek zagrożenia przez nieprzyjaciela dzwoniło na mieszkańców, aby się chronili za mury')¹⁰⁹. Dowodem na słuszność takiej analizy jest ukraińska postać nazwy — *Zwenyhorod* i najstarszy zapis jednej z nazw — *Zunigrod*¹¹⁰. W tym ujęciu byłaby to nazwa kulturalna. Obie interpretacje są możliwe do przyjęcia, warunki lokalne przemawiałyby jednak za pierwszą z nich.

W nazwie **Trześniów** wyróżnimy podstawę słowotwórczą *trześnia* i przyrostek *-ów*, charakterystyczny dla nazw dzierżawczych (por. rozdz. 4), ale tworzący również nazwy topograficzne. Jak stwierdził prof. Taszycki, nazwy tego typu — *Jaworów*, *Klonowa*, *Lipowa* i inne — można wyprowadzać zarówno od wyrazów pospolitych *jawor*, *klon*, *lipa*, jak i od nazw osobowych *Jawor*, *Klon*, *Lipa* i zależnie od tego będą to nazwy topograficzne lub dzierżawcze¹¹¹. W źródłach występuje wprawdzie nazwa osobowa *Trześnia* (*Liber beneficiorum*, t. I, s. 356—357), ale bylibyśmy skłonni uznać nazwę *Trześniów* za topograficzną. Za taką interpretacją przemawiałby ten wzgląd, iż jeszcze w drugiej połowie XIX w. osiedle to słynęło z sadów czereśniowych (informacja od starych mieszkańców dzielnicy), a — jak wykazują materiały do *Atlasu Gwar Lubelszczyzny* — w polskich gwarach województwa lubelskiego na określenie literackiego wyrazu *czereśnia* i staropolskiego *trześnia* używa się wyłącznie wyrazu *trześnia*.

Podobnie należy interpretować nazwę **Węglin**. Nazwa pochodzi dopiero z XVII w., przyrostek *-in* może tu zatem wskazywać na właściciela; nazwę osobową *Węgl*, *Węgiel* z XIV i XV w. notuje W. Taszycki (*Patronimiczne nazwy miejscowe*, s. 68). Nie jest jednak wykluczone, że chodzi tu o węgiel wypalany z drzewa. Osiedle znajdowało się wśród lasów, a prze-

¹⁰⁶ J. Mazurkiewicz, *op. cit.*, s. 41.

¹⁰⁷ S. Rospond, *Śląskie studia toponomastyczne*. Część I. *Topographica*. Rozprawy Kom. Jęz. Wrocław. Tow. Nauk. II, 1959, s. 39—40; T. Milewski, *Dwie bulle wrocławskie z lat 1155 i 1245*. *Prace Filologiczne* XI, 1927, s. 460.

¹⁰⁸ W. Taszycki, *Nazwa miejscowa Żmigród*. *Jęz. Pol.* XXVII, 1947, s. 135—139; A. Brückner, *Słownik etymologiczny*, s. 44, 658; tenże, *Dzieje języka polskiego*. Wrocław 1960, s. 39.

¹⁰⁹ W. Taszycki, *loco. cit.*

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ W. Taszycki, *Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe (Znaczenie przyrostków -ów, -owa, -owo i -in, -ina, -ino)*. *Jęz. Pol.* XXII, 1937, s. 105—106.

róbka drzewa na węgiel drzewny, popiół, smołę czy dziegieć była szeroko znana na Lubelszczyźnie, na co wskazują liczne miejscowości o nazwie *Majdan* (por. rozdz. 3). *Węglin* byłby zatem nazwą dzierżawczą lub kulturalną.

Więcej możliwości interpretacyjnych nasuwa nazwa *Rudnik*. Etymologicznie łączy się ona z wyrazem pospolitym *ruda*, który w gwarach oznacza także torf (por. J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. V, s. 70), występujący zresztą obficie w błotnistej dolinie rzeki Bystrzycy, nad którą położone jest osiedle¹¹². Nazwa może zatem pochodzić od wyrazu pospolitego *rudnik* 'kopalnia rudy'¹¹³ (w tym wypadku torfu) lub też może być urobiona od wyrazu *ruda* przy pomocy sufiksu *-nik*, spotykanego w nazwach topograficznych, por. np. *Lipnik* i oznaczającego w tym wypadku miejscowość obfitującą w rudę. Spotykany u Długosza (*op. cit.*, t. II, s. 537) zapis *Rudniki* dopuszcza jednak i trzecią możliwość. Przyrostek *-nik* tworzył dawniej wyrazy pospolite, oznaczające nosiciela zawodu, np.: *chlebnik*, *kamiennik*, *papiernik*, *paśnik*, *świętnik*¹¹⁴, a zatem nazwa *Rudniki* mogła być pierwotnie osadą służebną i oznaczać ludzi, zajmujących się kopaniem rudy, por. podobne nazwy: *Grotniki* (ludzie zajmujący się wyrabianiem grotów do strzał), *Kobierniki* (ludzie wyrabiający kobierce), *Skotniki* (ludzie zajmujący się wypasaniem skotu, tj. bydła) i inne¹¹⁵. Przejścia pluralnej postaci nazwy (*Rudniki*) w singularną (*Rudnik*) spotyka się i w innych nazwach miejscowych, np.: *Powroźnik*, wieś w pow. Nowy Sącz, dawne *Powroźniki*¹¹⁶, *Smolnik*, wieś w pow. Sanok, dawne *Smolniki*¹¹⁷, *Kowal*, osada w pow. wrocławskim, dawne *Kowale*¹¹⁸.

10. NAZWY NIEJASNE

Część nazw dzielnic Lublina jest zupełnie lub częściowo niejasna z powodu niezrozumiałej struktury czy braku odpowiednio dawnych zapisów. Zaliczymy tu dwie nazwy: *Dziesiąta* i *Ponigwoda*.

Ponigwoda, do niedawna zapisywana: *Ponikwoda*¹¹⁹, łączy się niewątpliwie z wyrazem pospolitym *ponik*, *ponikiew*, *ponikwa*, oznaczającym potok czy strumień, płynący raz pod ziemią, raz nad ziemią (*Słownik języka polskiego*, t. IV, s. 596). Liczne rzeczki i strumyki o tej nazwie występują wśród wapiennych lub kredowych wzgórz, podatnych na zjawiska krasowe¹²⁰, takie położenie ma też lubelska *Ponigwoda*. Niejasna jest jednak jej budowa słowotwórcza. Ani zwykle zestawienie wyrazów

¹¹² N. Krištofovič, *Gidro-geologija i topografija ljublinskago vodoprovoda*. Varšava 1899, s. 11, 14.

¹¹³ A. Brückner, *Słownik etymologiczny*, s. 467.

¹¹⁴ *Gramatyka historyczna języka polskiego*, s. 182.

¹¹⁵ W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe*, s. 49.

¹¹⁶ Z. Stieber, *Toponomastyka Łemkowszczyzny*. Część I. Nazwy miejscowości. Łódź 1948, s. 41.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 47.

¹¹⁸ *Słownik Geograficzny*, t. IV, s. 502.

¹¹⁹ Spółgłoska bezdźwięczna *k* przed dźwięczną *w* przeszła w *g*, stąd dzisiejsza postać nazwy: *Ponigwoda*.

¹²⁰ K. Moszyński, *Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej i fizjograficznej, oparte przeważnie na materiale białorusko-polskim*. Archiwum Nauk Antropolog. I. 1921, nr 5, s. 14; *Słownik Geograficzny*, t. VIII, s. 774—778.

ponik i woda, ani ich kontaminacja, ani uproszczenie z zestawienia *Ponikowa Woda¹²¹ nie wydają się nam dostatecznie uzasadnione. Być może, nazwa dzielnicy pochodzi od nazwy rzeczki Ponikwoda, dawniej tędy przepływającej i zanotowanej w jednym ze źródeł¹²², jak cały szereg nazw miejscowych Ponik, Ponikwa, Ponikwy, pochodzących od rzeczek o tej nazwie (por. np. *Słownik Geograficzny*, t. VIII, s. 774—778). Nazwa ta wymaga dokładnej analizy w oparciu o możliwie szeroki materiał porównawczy.

Równie niejasna, chociaż z innych względów, jest nazwa **Dziesiąta**. Jeszcze do XVII w. miała ona brzmienie: *Dziesiąte*, por. zapisy: *Dzyessy-anthe (Liber beneficiorum*, t. II, s. 538), *Dziesiąte 1626 Rejestr poborowy*, s. 9, *Dziesiąte villa 1676 Źródła dziejowe*, t. XV, s. 1a. Pod względem strukturalnym nazwa jest zrozumiała (liczebnik porządkowy od liczebnika głównego *dziesięć*), niejasne jest jednak jej znaczenie. S. Wojciechowski przypuszcza, że nazwa oznaczała dziesiątą ustrój mieszkańców¹²³, mogła to być również dziesiąta z kolei wieś, należąca do kogoś, obie te hipotezy nie mają jednak dostatecznego uzasadnienia. Nazwa ta wymagałaby również osobnej uwagi w oparciu o inne nazwy związane z liczebnikami, nie będące przecież rzadkością wśród polskich i słowiańskich nazw miejscowych i terenowych.

11. UWAGI KOŃCOWE

W artykule omówiliśmy właściwie wybór nazw, występujących na obszarze Wielkiego Lublina, dlatego też wnioski miałyby charakter fragmentaryczny i niepełny.

Na podstawie przedstawionego materiału można jednak stwierdzić, że zarówno pod względem semantycznym, jak i strukturalnym nazwy dzielnic i przedmieść podlegają tym samym prawom co nazwy miejscowe. Jest to uzasadnione historią i pochodzeniem nazw, dzielnice bowiem wywodzą się z dawnych wsi, folwarków i osad.

Na te zbieżności wskazują również stosunki liczbowe między poszczególnymi typami nazw. Przedstawiają się one tak samo jak wśród nazw miejscowych: największą grupę stanowią nazwy dzierżawcze, mniej jest nazw topograficznych i kulturalnych, a bardzo mało nazw obejmują pozostałe typy. Uderza zupełny brak nazw służebnych, których należałoby oczekiwać w pobliżu miasta i dawnego grodu; jedynym przykładem, i to w dużym stopniu wątpliwym, byłby *Rudnik*. Analogie te wskazują niedwuznacznie, że warto i należy zajmować się nazwami części osiedli, zarówno nazwami dzielnic miejskich, jak i nazwami części wsi¹²⁴. Poszerzają one bazę porównawczą o nazwy przeważnie stare, które do niedawna zwykło się uważać za zaginione.

Nowe tendencje w nazewnictwie dzielnic dają się zauważyć w nazwach nowych dzielnic (osiedli mieszkaniowych). Tylko nieliczne osiedla miesz-

¹²¹ Rozwiązanie takie sugeruje G. W e r e ż y ń s k i, *op. cit.*, nr 97, s. 2.

¹²² Mag 524 III, Podanie z dn. 17/29 Września 1898 r.

¹²³ S. W o j c i e c h o w s k i, *Zaginione osady*, s. 137.

¹²⁴ Zwrócić na to uwagę P. S m o c z y ń s k i, *Uzupełnienie do pracy H. Safarewiczowej*, s. 41—42.

kaniowe przejmują nazwy od dzielnic, w których powstały (np.: ZOR-Bronowice, Kalinowszczyzna, Podzamcze, ZOR-Tatary); większość ich jest nazywana w sposób odmienny niż dotychczas.

Pojawiają się nazwy osiedli, wzorowane na nazwach instytucji lub będące ich skrótami, np.: LSM (*Lubelska Spółdzielnia Mieszkaniowa*), RDM (*Raławicka Dzielnica Mieszkaniowa*). Z nazwami instytucji czy budynków pozostają w związku takie nazwy, jak: *Osiedle Róży Luksemburg*, *Osiedle im. Mickiewicza* czy projektowane *Osiedle im. Stowackiego*. Przy tych ostatnich nazwach można by widzieć również wpływ nazewnictwa ulic (nazwy pamiątkowe), zależność nowych nazw dzielnic od nazw ulic jest bowiem najbardziej widoczna. Cały szereg nazw ulic stało się nazwami osiedli, np.: *Bychawska*, *Głęboka*, *Łęczyńska*, *Nadbystrzycka*, *Unicka*, wpływu nazw ulic należy też doszukiwać się w nazwach osiedli od kierunków geograficznych (ZOR-Zachód, projektowana *Dzielnica Północna*). Zagadnienie to wymagałoby rozpatrzenia na tle podobnych nazw w innych miastach i na tle nowych zjawisk w nazewnictwie ulic.